

Erdő Péter

A 125 éve született Serédi Jusztinián életrajza
Meszlényi Zoltán tollából

Igen Tisztelt Közgyűlés!

Bevezetés

Régi hagyomány, hogy ha a prímás a magyar katolicizmust érintő fontos kérdésről kívánt szólni, a Szent István Társulat közgyűlésén ehhez megfelelő fórumot talált. Ez volt a helyzet Serédi Jusztinián bíboros-prímás idejében is, akinek 125. születési évfordulójáról emlékezünk meg. Ő a Társulat fővédője volt. Évente elmondott közgyűlési beszédeiben rendszerint alapvetőkérdéseket vetett fel. Első megnyitójában a magyar katolicizmus igazának gondolatáról beszélt és felvetette azt a kérdést is, hogy nem lehetne-e szigorúan tudományos módszerrel új egyháztörténelmet megírni és kiadni, hiszen ennek hiányát már akkor is – 1928-ban – mindenki érezte. 1932-ben elmondott beszédében azt hangsúlyozta, hogy hazánkban „minden vonalon megfogyatkozott a tisztesség és az erkölcsi törvényekhez való ragaszkodás”. Ugyanezt a gondolatot fűzte tovább 1935-ben, amikor a komoly életfelfogás és a felelősségtudat hiányáról szólt. A háború árnyékában, 1941-ben a realitások elhagyásának veszélyére hívta fel a figyelmet, 1942-ben az emberek és a nemzetek helyes értékeléséről szólt. Utolsó elnöki megnyitóját 1944-ben tartotta. Ekkor a rágalomról beszélt és annak szerepét vizsgálta a nemzetek sorsának alakításában.

Illő, hogy az idei évforduló alkalmával az ő életének, életművének tükrében gondolkodjunk el mai történelmi hivatásunkról és sorskérdéseinkről.

Serédi bíborosról való képünk egy új forrása: a prímás életrajza Meszlényi Zoltán püspök tollából

Az egyháztörténetírás szokásos forrásbázisa Serédi bíboros életének és művének kutatója számára is adott. Publikált műveit impozáns kötetek és sorozatok őrzik. A Szent István Társulat-i megnyitókat a Katolikus Szemle közölte. A Szent István Akadémián, ahol 1933-ban elnökké is választották, az évenkénti ünnepi ülések megnyitóját az elnöki székéből mondta el. Ezeket a beszédeket a Szent István Akadémia Értesítője füzeteiben találjuk. Egész egyéniségéről szóló, átfogó életrajzi munka azonban sokat segítene nemcsak megismerésében, hanem helyes értékelésében is. Bánk József kiadta ugyan röviden Serédi római éveinek történetét¹, Mészáros István gondozásában pedig az 1944–1945-ös időszak krónikája látott napvilágot, amelyben Esty Miklós naplójának részleteit és Serédi Jusztinián írásaiból vett szemelvényeket olvashattunk². Az átfogó kép azonban továbbra is várat magára. Amikor magyar katolikus múltunk – vagy ahogyan maga Serédi Jusztinián már 1928-ban mondta: hazai egyháztörténetünk – józan, az igazsághoz, a teljes igazsághoz hű ismerete és lélektani feldolgozása még mindig a jövő nehéz feladatának tűnik, szinte gondviselészerű, hogy Főegyházmegyénk levéltárában jó állapotban fennmaradt egy igényesen megírt Serédi-életrajz, mégpedig Boldog Meszlényi Zoltán püspök tollából. Dr. Beke Margit volt szíves felhívni figyelmünket ennek az életrajznak a szövegére.

Mindenekelőtt megjegyzendő, hogy ez az életrajz sem egészen teljes, Serédi bíboros halála előtt néhány hónappal vége szakadt a krónikának. Magából a szövegből egyértelmű, hogy az a nagy egyházjogász bíboros halála után íródott. Ez magyarázza azt is, hogy miért maradt kéziratban. A II. világháború után, az ország és az egyházmegye sok gondja között Meszlényi püspök szorgalmasan dolgozott művén, ám annak megjelentetésére évről évre kevesebb volt az esély. Így lehetséges, hogy a végső tisztázat, illetve az utolsó hónapok történetének elbeszélése elvégzetlenül maradt. Vannak a szövegben kisebb dublettek is, legalábbis az immár átírt formában. Ez azt jelenti, hogy van példa olyan bekezdésre, amely egy oldallal később szó szerint azonos módon ismét felbukkan. Ugyanakkor a kronológiai rendezés és a szerkesztés egyéb szempontjai nem mindig egyeztethetők össze tökéletesen. A szerző olykor egy-egy tematikai egység köré csoportosítja mondanivalóját és át- meg átlépi a szoros időrend határait.

Az életrajz, azonban így is lenyűgöző olvasmány. Olyan ember írta, akinek igényes, jó stílusa volt, és aki Serédi Jusztiniánt korai ifjúságától fogva jól ismerte, érseki kinevezésétől pedig szinte minden jelentős programjának személyes tanúja és részese volt. De jelen volt például a Szixtuszi kápolnában is, amikor Serédi Jusztiniánt a pápa püspökké szentelte. Az események közvetlen megfigyelőjeként beszéli el, hogy a már idős és beteg Kohl Medárd segédpüspök bencés rendtársának szentelésére nemcsak hogy Rómába utazik, de megpróbál bejutni a társszentelők közé is, ami azonban végül is nem sikerül. Ma is örömmel és büszkeséggel olvassa az ember például az 1934-es római jogászkongresszus beszámolóját, ahol Serédi Jusztinián nem csupán kitűnő előadást tartott, hanem a rendezvényt lezáró pápai kihallgatáson ünnepi beszédében tudományos összefoglalót adott az egész kongresszus munkájáról. Hogy pedig ezt a pápa jelenlétében méltó színvonalon tehesse meg, éltanuló módjára az egész konferencia minden előadását végighallgatta és jegyzetelte. Számos más eset elbeszéléséből is kitűnik Meszlényi püspöknek az a büszkeséggel és fájdalommal kísért felismerése, hogy Serédi primás személye igen rangos és jelentős a Világegyház életében, de ami fontosságát megalapozta, amivel rangját kivívta, azt a hazai közvélemény csak kis részben tudta felmérni és értékelni. Erre a helyzetre jellemző epizódot beszél el a szerzőnem minden humorérzék nélkül, amikor Reiner János³ (1865–1938) budapesti jogprofesszor egyik látogatását írja le a primásnál. A professzor valamilyen társadalmi-közéleti ötletével akarta megkeresni a bíborost. Meszlényi – jó titkár módjára – arra hivatkozott, hogy a főpásztor elfoglalt és nem ér rá az ügy részletes tanulmányozására. Reiner azonban visszakérdezett: mivel foglalkozik Serédi bíboros, mi tölti ki az idejét? A titkár válasza a valóságnak megfelelően az volt, hogy a *Fontes*-t, azaz a Codex Iuris Canonici forrását képező jogszabályok gyűjteményének kiadását rendezi sajtó alá. Mire Reiner azt válaszolta: „Vannak dolgok, amelyek még sokkal fontosabbak.”

Egy másik értékes következménye Meszlényi szemtanúi mivoltának, hogy azt is világosan megírja, hogy egy-egy komoly szakmai munkát bizonyíthatóan és ténylegesen ki végzett el, amikor pedig hivatalosan az adott munka más személy vagy intézmény neve alatt szerepel. Így említi meg, hogy az 1917-es Kódex kiadását megelőző szövegjavaslatokat, melyek az akkori esztergomi érsektől, eleinte Vaszary Kolostól érkeztek, valójában Rajner Lajos (1842–1920) c. püspök készítette, akiben egyébként Meszlényi Zoltán méltán a saját elődjét is tisztelhetette, hiszen Esztergomban érseki levéltáros, szertartó, szentszéki jegyző, majd primási titkár, irodaigazgató, kanonok, az egyházjog és a jogtörténet kiváló szakértője volt⁴.

Hasonlóan személyes tapasztalatok alapján árnyalja finoman Meszlényi püspök azt a helyzetet, amely az 1930-as évek vége felé az egyházi házasság állami elismerése körül kialakult. Világosan rámutat, hogy ennek szorgalmazása eredetileg nem Serédi primástól indult ki, viszont a primás, tekintettel parlamenti helyzetére, igen óvatosan járt el az ügyben. Nem kívánt törvényjavaslatot betervezni, hanem a miniszterelnökhöz írt levélben fogalmazta meg, hogy mit tart jogilag lehetségesnek. Álláspontjának a sajtóban való kifejtése azonban az akkor már szintén a primás környezetében működő Hamvas Endrére hárult. Ezek után persze joggal vehető fel a kérdés, hogy vajon az 1920-as évek elején Meszlényi Zoltán legitimista hangvételű cikke nem tükrözte-e inkább a Károly királlyal személyes, baráti viszonyban lévő Csernoch János érzelmeit⁵. Mindenesetre a Serédi Jusztiniánról írott életrajzban politikusi elfogultságnak vagy markáns legitimizmusnak nyomát sem találjuk.

A Meszlényi-féle életrajz különleges tanulságai

Serédi Jusztinián alakja ebből az életrajzból meghitt, bensőséges módon rajzolódik ki. Különösen családja, gyermekora, ifjúsága leírása bővelkedik olyan részletekben, amelyeket a primás csak legközelebbi munkatársainak, barátainak mesélhetett el, amikor például a vágssellyei kastély tatarozásának ügyeit magyarázta neki egy delegáció a II. világháború elején, röviden megjegyezte: ismerem az épületet, sokat jártam a tetején. Gimnazista korában ugyanis tetőfedő édesapjának segített ebben a nagy munkában. Ugyancsak elgondolkodtató Serédi testvéreiről olvasni: tizenegy gyermek volt a családban. Volt, aki egész kiskorában halt meg, volt aki fiatalon. Tbc-ben csak ketten hunytak el a testvérek körül: Mihály, aki Marcell néven bencés szerzetes lett és nevét elsőként változtatta Serédire, később pedig Magdolna, aki vincés nővér lett és a gyulai tüdőszanatóriumban kapta meg a betegséget. Akik édesapjuk cserepezőszakmáját folytatták, gazdálkodók lettek, vagy a vasútnál helyezkedtek el, hosszabb életűek voltak. Többen a primás testvérei közül (Gizella, István) azt is megérték, hogy magyar szülőfalujukból a háború után kitelepítették őket és a Tolna megyei Hőgyészre kerültek. Ha belegondolunk, hogy egy-egy nedves épületben, bezárt közösségben élőszerzetesek a XIX–XX. század fordulóján fokozottan ki voltak téve a tuberkulózis veszélyének, ha felidézünk a magyar jezsuiták XIX. századi történetének azt a mozzanatát, hogy csak Lembergben képezhették a novíciusokat, abban a házban pedig majd minden növendék tbc-ben halt meg, akkor tudjuk igazán értékelni annak gondviselészerűségét, hogy Serédi Jusztiniánt már az egyetemi tanulmányok idejére Rómába küldték.

Különösen is finom és személyes eleme Meszlényi Zoltán munkájának a Serédi primás és testvérei közötti kapcsolattartás leírása. Az egyszerű, de nagy méltósággal és kiegyensúlyozottan viselkedőtestvérek tiszteletet ébresztettek a primás környezetében.

Vívódik az életrajzíró Meszlényi, Serédi háború alatti politikai szereplésének ismertetése során. Mondataiból is ismerhetjük a korszak drámai feszültségét. A magyarság sorsáért érzett aggodalom és mindenfajta rasszizmus és kollektív felelőssé tétel elutasítása a katolikus hit nevében jellemzői maradnak Serédi magatartásának. Ennek az időszaknak a történetében mintha Meszlényi püspököt leginkább az érdekelné, hogy milyen megfontolások, lelkiismereti, vallási és társadalmi-politikai megfontolások vezették főpásztorának döntéseit. Ami a kollektív felelősség következetes elutasítását illeti, méltán beleillik az összképbe Serédi Jusztiniánnak a Szent István Akadémia ünnepi ülésén 1941. december 14-én tartott előadása. Ebben a primás hangsúlyozta: „Az egész katolikus erkölcstannak mind a belső, lelkiismereti, mind pedig a külső fórumon az emberi értelem és szabad akarat közreműködésével végbevitt cselekedetekkel járó egyéni felelősség az alapja”⁶ Ezután a bíboros a Szentírás, a Tanítóhivatal és az egyházjog alapvetőforrásait veszi számba, amelyek határozottan elutasítják az egyik ember cselekedetéért a másokra is átvitt felelősséget. Majd így folytatja: „Ám ha Isten és az ő egyháza, valamint az államok az erkölcsi rendet az egyéni és kollektív cselekedetek beszámíthatósága alapján az egyéni felelősségen építik fel, akkor az embereknek... tudniuk kell, hogy cselekedeteikért mind egyéni, mind pedig kollektív vonatkozásban egyéni felelősség, erkölcsi beszámíthatóság, jutalom vagy büntetés jár, akár ezen, akár a másvilágon”⁷. Széchenyi István jubileumát ünnepelték Serédi Jusztinián idézett beszédének elhangzása idején. Az ő személyét állítva középpontba, kortársaihoz fordul: „Bárcsak most, mikor a legnagyobb magyar jubileumát ünnepeljük, a keresztény magyar szülők, a papok és nevelők, a magyar publicisták, írók és művészek, az orvosok és tisztviselők, a magyar bírák és katonák, és mindazok, akik egyesületeink, társadalmunk és közületeink életének irányításában részt vesznek, kiváltképpen pedig a magyar törvényhozók, öntudatosítanak magukban, hogy Széchenyi Istvánt éppen az egyéni felelősség tudata s ennek megfelelőcselekedetei tették a legnagyobb magyarrá; és az ő példáját követve sohasem feledkezzenek meg arról, hogy egyéni és kollektív cselekedeteik talán még századok múlva is éreztetni fogják hatásukat a magyar egyházi és állami életben, végül hogy mindezekért saját személyükben felelősek Isten, illetve az Egyház és a haza előtt!”⁸ Nagysúlyú szavak ezek, melyek egy távolbalátó ember vívódását és aggodalmát tükrözik. Azóta is újra meg újra megjelenik a kísértés, hogy népeket, közösségeket, kisebbségeket, vagy akár a Katolikus Egyházat vagy a magyarságot kiáltsák ki egyesek kollektíven bűnösnek vagy felelősnek, aggassanak rá elmarasztaló jelzőket egyes személyek súlyos és elfogadhatatlan cselekedetei miatt. Katolikus hitünk tiltakozik minden ilyen szemlélet ellen és ragaszkodik az igazságosság és a szeretet parancsához.

Meszlényi püspök munkája ráirányítja figyelmünket az egyháztörténetírás fontos szempontjaira és kívánalmaira. Az egyháztörténelem, amelyet teológiai intézményeinkben tanítunk, amely az Egyháznak mint Isten népének legszentebb és elidegeníthetetlen örökségéhez tartozik, a hit szempontjából való, igaz emlékezés. A Tradíció, a végső soron az apostolokig és Krisztusig visszamenő hagyomány közvetíti számunkra a kinyilatkoztató Isten üzenetét, a hitbeli tanítás, az erkölcs, a liturgia, az egyházi fegyelem vonatkozásában egyaránt. Az Egyház pedig, mint a II. Vatikáni Zsinat *Lumen gentium* kezdetű hittani rendelkezése is hangsúlyozza, részesedik Krisztus küldetésében, és így az üdvösség jele és szentsége az emberek között. Érthető tehát, ha egyháztörténeti tudatunk, önismeretünk egyben küldetésünk tiszta felismerését és tanúságtételünk erősödését is szolgálja. Lehet az egyházak és vallási közösségek történetét pusztán művelődéstörténeti, gazdaságtörténeti, politikatörténeti vagy más profán szempontból is vizsgálni. Egy olyan egyháztörténet-írás azonban, amely az Egyház küldetésének lényegéről, működésének teológiai dimenziójáról nem vesz tudomást, nem tartozik a szent tudományok körébe, nem a hívőönismeret teljes értékű eszköze.

Magyar katolikus közösségünk évtizedek múltán lehetőséget kapott a történelem Urától, hogy ne csupán a szájhagyomány alapján őrizze saját történetének lelki értékeit. A mi nemzedékünké a feladat, hogy módszeres munkával vallassuk a múltat. Papjaink, püspökeink, szerzeteseink, hitükről tanúskodó világi híveink történetét ne csak egy politikai rendszer szempontjából vizsgálja, hanem főként azt kutassa, hogy hogyan járultak hozzá Egyházunk küldetésének teljesítéséhez a változó történelmi körülmények között. Hogyan adták tovább a katolikus hitet, hogyan tettek tanúságot a katolikus életeszemlényről, a keresztény szeretetről, mit tettek az egyházi közösségek életéért, egyszóval a világ üdvösségéért. És akkor kiderül, hogy ezek a vonatkozások többnyire feldolgozatlanok. pedig Isten kegyelme folytán éppen ezek révén van ma is katolikus élet hazánkban. Ezért olyan különleges érték Mészáros Zoltán életének megismerése, és sajátosan az a munkája is, amelyben ilyen emelkedett szempontból rajzolja meg a nagy jogász bíboros, Serédi Jusztinián alakját.

Méltó feladat lenne egyházmegyéinkben az elmúlt évszázad jeles személyiségei életének, az Egyházért végzett munkájuknak kisebb monográfiákban való feldolgozása. Hogy csupán a magunk háza tájáról beszéljek, Drahos János, Gigler Károly, vagy akár Hamvas Endre, Erdős Mátyás, Városi István, Budai János és sok-sok más személy kívánczik ebbe a sorba. Adja Isten, hogy a Szent István Társulat jóvoltából ennek a hívőegyházi történetírásnak az ügye is előrehaladjon és értékes eredményeket hozzon.

Lábjegyzetek:

1 BÁNK J., *Serédi bíboros fiatal évei Rómában 1908–1927*. SZIT, Budapest.

2 MÉSZÁROS I., *Prímások, pártok, politikusok 1944–1945. Adalékok a Magyar Katolikus Egyház XX. századi történetéhez*. SZIT, Budapest, 2005.

3 1915-től 1935-ig a budapesti egyetemen az egyházjog nyilvános, rendes tanára; vö. *Új magyar életrajzi lexikon*, szerk.: MARKÓ L., V., Budapest, 2004, 667-668.

4 *Új magyar életrajzi lexikon*, V., 580-581.

5 Csernoch primást a trónörökös párhoz személyes, baráti kapcsolat fűzte. Ennek jeleit egyértelműen láthatjuk abban az albumban, amit Károly trónörökös és hitvese 1915. augusztus 11-i esztergomi látogatásáról adtak ki: *Emlékkönyv Ő császári és királyi fenségeik, a trónörökös pár Károly Ferenc József főhercegnek és Pármai Zita főhercegnőnek Dr. Csernoch János bíbornok, hercegprimásnál tett esztergomi látogatása alkalmából*, szerk. DVIHALLY GÉZA, Esztergom 1915.

6 *A Szent István Akadémia Értesítője*, szerk. Papp K., 1941. év 26. kötet, Budapest 1942, 4.

7 Uo. 8.

8 Uo. 9.